

JAN JANÁK

K počátkům dělnického hnutí v Humpolci

Dělnický spolek Školka 1873

Humpolci a jeho soukenictví byla již věnována řada publikací a studií. Nepovšimnuto zůstalo však dělnictvo, jehož práce založila věhlas Humpolce a jeho sukna. Vyplnit alespoň částečně tuto citelnou mezeru si klade za úkol tato studie, která si všímá počátků uvědomělého hnutí soukenického dělnictva v sedmdesátých letech 19. století a prvních známých snah humpoleckých soukenických dělníků o vytvoření dělnických organizací v době, kdy do našich zemí počíná pronikat vědecký socialismus, který nachází své první stoupence nejen mezi dělnictvem velkých průmyslových center Brna, Prahy a Liberce, avšak současně zejména zásluhou prvních dělnických časopisů se šíří i do menších míst.

První část studie rekapituluje v hrubých obrysech vývoj humpoleckého soukenictví ve druhé polovině 19. století, zkoumá pracovní poměry humpoleckých soukenických pomocníků a předpoklady pronikání socialismu. Druhá část je věnována vylíčení činnosti prvního dělnického agitátora v Humpolci Josefa Alexandra Maláta a jím založeného odborného spolku soukenických dělníků Školky.

Pramenů k počátkům dělnického hnutí v Humpolci máme velmi poskrovnu zejména proto, že se nám nedochovala registratura okresního úřadu v Německém Brodě, do jehož obvodu Humpolec až do roku 1910 náležel. Jejím zánikem jsme byli připraveni o prvořadě prameny úřední povahy, které mohou být pouze částečně nahrazeny materiály presidia českého místodržitelství a krajského soudu v Kutné Hoře, vzešlými z procesu proti zakladatelům a organizátorům Školky.

Počátků dělnického hnutí v Humpolci se týká i několik vzpomínek pracovníků tohoto hnutí, které však byly sepsány až v nejnovější době a pro sedmdesátá léta jsou značně nehodnověrné. Z publikovaných vzpomínek je třeba uvést články Adolfa Havelky, činného v dělnickém hnutí od konce osmdesátých let, které byly uveřejněny v Zálesí,¹ a které jsou částí vzpomínek autorových, napsaných v roce

1941 a uložených v Okresním muzeu v Humpolci. Nás bude zajímat zejména vzpomínkový článek o počátcích dělnického hnutí v Humpolci, týkající se období od roku 1873 někdy do devadesátých let, v němž jsou přes značný časový odstup nejpresnější zmínky o Školce.

Literatura přímo k dějinám dělnického hnutí v Humpolci neexistuje dosud žádná. Dějin humpoleckého soukenictví si všímá rozsáhlá práce Josefa Lukáška,² která však naprosto nevyhovuje a je jasným dokladem autorova diletantství. Je v ní i oddíl o dělnických spolcích, o Školce z roku 1873 však autor neví a mluví až o Školce z roku 1880. K dějinám humpolecké soukenické výroby existuje pak dále celá řada článků, zejména od Oldřicha Kociana, Boh. Dítěte a jiných autorů, které vycházely především v Zálesí, a několik samostatných prací, v nichž se naleznou i ojedinělé zmínky o sociálních poměrech soukenických pomocníků.³ Poměr soukenických pomocníků a mistrů ve druhé polovině 19. století je zde však většinou zidealizován.

Ve vývoji humpoleckého soukenického průmyslu ve druhé polovině 19. století je celá řada otázek, které by si zasluhovaly důkladnějšího zpracování, neboť zmíněná již práce Lukášková je vůbec nevidí nebo neřeší. Vyřešení těchto otázek není však úkolem této studie, která se musí omezit jen na postižení hlavních vývojových linií humpoleckého soukenictví v druhé polovině 19. století a na prozkoumání pracovních poměrů soukenických pomocníků, které byly nesporně jednou z příčin, proč v Humpolci se ozývají počátky uvědomělého dělnického hnutí nejdříve ze všech míst východních Čech.

Roku 1835 se v Humpolci zabývalo soukenickou výrobou 368 soukenických mistrů vedle 50 vdov, které rovněž provozovaly soukenické řemeslo.⁴ Tento počet zůstal celkem nezměněn do roku 1848, kdy podle petice města Humpolce k Národnému výboru z 5. dubna 1848 bylo ve městě na 430 soukenických dílen.⁵

Z výsledků sčítání lidu v roce 1869 se již dozvídáme konkrétní údaje o počtu námezdních pracovních sil a můžeme si učinit obraz o počtu osob, činných v průmyslu a řemesle a o počtu námezdně pracujících v tomto odvětví národního hos-

¹ A. H a v e l k a, Počátky dělnického hnutí v Humpolci. Zálesí roč. XXIV, 1947/48, str. 138 až 142, t ý ž. První l. máj v Humpolci, l. c., str. 142—145.

² J. L u k á š e k, Dějiny soukenického průmyslu v Humpolci. Praha 1946, str. 517.

³ Z nich je třeba upozornit zejména na práce O. K o c i a n a, Pohledy do života a nedávné minulosti soukenického Humpolce, Humpolec 1938, str. 38, Pestré črty z Humpolce, města i kraje, Humpolec 1939, str. 72, Okénka do života Humpolce. Příspěvek k dějinám humpoleckého podnikání a hradu Orlíka, Humpolec 1941, str. 73, Humpolec, jeho soukenický průmysl a obchod, Zálesí, roč. 1928/29 a 1929/30, B. D í t ě t e O vojenských dodávkách soukenického průmyslu v Humpolci, Zálesí, roč. 1932/33, O pokroku soukenického průmyslu v Humpolci, Zálesí, roč. 1931/32, dále na článek J. K., Jak bylo v Humpolci po válce krymské, Zálesí, roč. 1940/41, kromě řady dalších drobnějších článků.

⁴ Srov. L u k á š e k, l. c., str. 103. Údaj je čerpán z cechovního protokolu z roku 1835.

⁵ Srov. Státní ústřední archiv Praha (dále jen SÚA), NV 1848, č. 29 (X 32).

podářství. Ve srovnání s ostatními okresy české části bývalého Jihlavského kraje vypadala situace k 31. prosinci 1869 takto⁶:

Soudní okres	počet osob činných v průmyslu a řemesle	%	Z toho samostatní podnikatelé	úředníků	námezdně pracující v průmyslu a řemesle	%
Přibyslav	2 857	16,5	305	9	2 543	14,7
Počátky	1 695	13,3	293	3	1 399	10,9
Humpolec	3 718	13,5	787	6	2 955	10,7
Polná	2 593	13,2	489	10	2 004	10,5
Ledeč n./S.	2 359	10,4	581	15	1 733	7,7
Kamenice n./L.	2 237	9,9	718	2	1 517	6,7
Pacov	1 835	8,1	539	2	1 344	5,8
Pelhřimov	2 367	7,9	722	3	1 642	5,5
Německý Brod	2 472	10,1	1037	51	1 351	5,5
Dolní Kralovice	2 081	7,3	659	8	1 404	4,9

Z tabulky je zřejmo, že co do počtu námezdně pracujících v průmyslu a řemesle stál Humpolec ze všech českých okresů Vysočiny na prvním místě, neboť v průmyslu a řemesle zde bylo roku 1869 zaměstnáno 2955 osob, což představovalo 10,7 % všeho obyvatelstva. V soukenictví pracovalo z tohoto počtu 2161 lidí, mezi nimiž bylo 341 samostatných podnikatelů a 1816 sil námezdních.

Tato čísla nás informují o síle a početnosti dělnické třídy v Humpolci krátce před dobou, do níž klademe počátky tamějšího dělnického hnutí. Nás by nyní však zejména zajímal další vývoj v průběhu 70. let a hlavně vliv hospodářské krize let 1872—1873 na humpolecké soukenictví a soukenické dělnictvo. Zde nás však ústřední statistiky opouštějí, neboť údaje o sčítání lidu z roku 1880 nejsou již sestavovány dle soudních okresů jako v roce 1869, nýbrž podle okresních hejtmanskství, a všechen průmysl spolu s řemesly je shrnut do jedné společné rubriky a nikoliv podle jednotlivých odvětví. Jediný údaj máme u Lukáška, který tvrdí, že v roce 1880 bylo v Humpolci 120 soukeníků, pramen svého zjištění však neudává.⁷ Zásah hospodářské krize do humpoleckého soukenictví se projevil zejména snížením počtu samostatných soukenických mistrů, kteří nebyli schopni pro nedostatek provozního kapitálu pracovat delší dobu na sklad a byli proto nuceni živnosti

⁶ Srov. Bevölkerung und Viehstand der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder dann der Militärgränze nach der Zählung vom 31. Dezember 1869, II. Heft, Bevölkerung nach dem Berufe und der Beschäftigung. Vídeň 1871.

⁷ Na str. 207 uvádí pak Lukášek, že v letech 1880—1890 bylo v Humpolci 202 soukenických mistrů a továrníků, jejichž počet prý v letech 1890—1900 klesl na 157.

se vzdát. Museli pak vstoupit do námezdního poměru a pracovat jako soukeničtí pomocníci u bohatších mistrů, eventuálně ve vznikajících podnicích továrních. Doklady o tom máme ve spisech krajského soudu Kutná Hora, před nímž bylo v době od dubna do července 1873 vyslýcháno 34 členů i nečlenů Školky, z nichž plných 13 udalo do protokolu povolání soukenický mistr, živící se ale jako „tovaryš u jiných soukenických mistrů“.⁸ Nezaměstnaní soukeničtí tovaryši odcházeli pak hledat zaměstnání do jiných míst; tak v procesu se Školkou nemohlo být sedm soukeníků vůbec vyslýcháno, poněvadž odešli za prací do světa, většinou však do Vídně a Lince, a jejich tamější bydliště nemohlo být zjištěno.⁹ V důsledku krize také zesílilo vystěhovalectví zejména do Ameriky. Množství humpoleckých soukeníků odešlo také za krize v 70. letech na stavbu pražsko-duchcovské dráhy.

Humpolecké soukenictví bylo postiženo už roku 1856 za krymské války. Humpolečtí soukeníci měli při vypuknutí války přeplněné sklady hotovým zbožím, válka trvala již druhý rok a sukna byl tehdy velký nedostatek, takže jeho cena značně stoupla. Humpolecký soukenický cech vyjednával s vojenskou správou o novou dodávku sukna, než však bylo jednání skončeno, byl uzavřen 30. března 1856 mír. Humpoleckým soukeníkům tak zůstalo na skladě velké množství suken a vlny, bez nové známky jeho odbytu. Ceny sukna v důsledku nepoměru zásob a nabídky velmi poklesly; nadto se ještě humpolečtí soukeníci orientovali převážně na výrobu suken vojenských a výrobu sukna spotřebního přerušili.¹⁰ Teprve válečný rok 1866 přinesl humpoleckým soukeníkům krátkou, ale vydatnou konjunkturu, za níž se výhodně zbavili svých zásob sukna.¹¹

Tíži krizí v soukenictví pomáhalo mírnit zemědělství, vedle řemesla byl téměř každý soukeník majitelem malého polního hospodářství, které mu poskytovalo částečnou obživu. I soukeničtí dělníci, kteří docházeli do Humpolce na práci ze sousedních vesnic, měli většinou kousek políčka, které obyčejně obstarávaly jejich ženy.¹² Pro vývoj dělnického hnutí měla tato kombinace nesporně vliv negativní, protože značná část dělnictva, zaměstnaného beztak v drobných řemeslných dílnách, byla současně i drobným vlastníkem.

Teprve počátkem let šedesátých 19. století dochází i v humpoleckých soukenických dílnách k přechodu od rukodělné výroby k výrobě strojové. Tehdy ještě

⁸ Soukenický mistr Karel Drbal o tom před soudem udává: „... že naše řemeslo nynější dobu tak kleslo, toho důkaz jest, že mnoho mistrů zde v Humpolci, kteří samostatně tak jako já sám i s mašinami pracovali, musí nyní co tovaryši pracovat, poněvadž o všechno přišli.“ Drbal sám pracoval v továrně Emericha Dítěte jako dohlížitel. Srov. Státní archiv Praha (dále jen StAP), krajský soud Kutná Hora, C 1873/51, fol. 90–91.

⁹ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 138, 219–224, 331–332.

¹⁰ Srov. Dítě, O vojenských dodávkách, str. 9 a J. K., Jak bylo v Humpolci po válce krymské, str. 35, zejména pak Lukášek, l. c., str. 241–247.

¹¹ Srov. Dítě, O vojenských dodávkách, str. 10.

¹² Srov. Kocian, Pohledy do života a nedávné minulosti soukenického Humpolce, str. 17.

se v soukenických manufakturách i v domácích tkalcovských dílnách používalo ručních stavů. Zavedení mechanických spřádacích strojů bylo podmíněno mechanickým pohonem parním nebo vodním. Parního stroje se v této době v Humpolci nepoužívalo vůbec. Teprve po roce 1870 si soukeníci najali místnosti v nově zřízených továrnách, kde se již pracovalo parním pohonem. V tomto roce byla také založena soukenická továrna Emericha Dítěte, která záhy vyrostla v přední továrnu s největším počtem dělnictva.¹³ Roku 1880 bylo pak v Humpolci 120 soukeníků a 14 postríhačů s 350 ručními a 12 mechanickými stavy a 120 stroji spřádacími.¹⁴

Zbývá dodat něco o pracovních poměrech soukenických pomocníků na počátku 70. let. Je sice pravda, že poměry v drobných soukenických dílnách byly často více méně patriarchální. Nelze však ani v nejmenším souhlasit s tím, že dělníci a jejich zaměstnavatelé žili ve vzájemné shodě a porozumění a že v Humpolci nikdy nebylo příkrých společenských rozporů, jak se nám to pokouší namluvit starší literatura.¹⁵ V době, kdy strojní velkovýroba pohlcovala drobné řemeslné výrobce, kteří nebyli s to vydržet nápor její konkurence, a kdy byla již téměř zlikvidována řemeslná výroba ve starých a proslulých soukenických střediscích, nezbývalo majitelům drobných řemeslných dílen jiné východisko, než dostat z dělníků co největší výkon na zastaralých stavech, chtěli-li alespoň dočasně udržet krok se strojní výrobou. Velmi častým zjevem byla také neplacená vedlejší práce, jejíž vykonávání pomocníkům nepříslušelo, k níž však byli zaměstnavateli nuceni, aniž by však za ni dostávali úhradu. Takovýmito pracemi bylo zejména šterkování osnovy, míchání vlny a nabíjení sukna.

Pracovní doba byla nezřídka od 4 hodin ráno do 9 až 10 hodin večer,¹⁶ mnoho dělníků, jak již víme, přitom denně docházelo do Humpolce z okolních vesnic — z Čejova, Světlice, Budíkova, Rozkoše, Vilémova, Plačkova, Vystrkova, Komorovic, Bystrého, Hněvkovic, Kletečné, Jiřic a Horních Rápotic.¹⁷ V továrnách pracovaly děti sotva 9—10leté, které svou prací pomáhaly rodičům.¹⁸

Jaké byly výdělky soukenických pomocníků při tak dlouhé pracovní době? Dohližitel v továrně Emericha Dítěte, který před kutnohorským krajským soudem vypovídal ve prospěch zaměstnavatelů, doznal, že pilný tovaryš prý si může vydělat do 3 zl. 60 kr. týdně, „takže skrovně živ být může“.¹⁹ Sám továrník Dítě 19. dubna 1873 udává před soudem, že od osnovy se u něj platilo 1 zl. 30 kr.²⁰

¹³ Srov. Lukášek, l. c., str. 199.

¹⁴ Srov. Lukášek, l. c., str. 193.

¹⁵ Srov. Kocián, Humpolec, jeho soukenický průmysl a obchod, str. 89. Ještě idyličtěji líčí tento poměr Lukášek, l. c., str. 264.

¹⁶ Srov. Dělnické listy 17. ledna 1873, dopis z Humpolce.

¹⁷ Srov. Lukášek, l. c., str. 266.

¹⁸ Srov. Dělnické listy 17. ledna 1873, dopis z Humpolce.

¹⁹ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 90—91

Jinde se platilo 1 zl. 20 kr. a více jak tři kusy týdně nikdo neutkal.²⁰ Dělníci pak většinou udávali, že vydělají 2 zl. 40 kr. nebo 3 zl. týdně. Srovnáme-li udávané mzdy humpoleckých soukenických pomocníků s průměrnými dělnickými týdenními mzdami pražského a předměstského dělnictva, které se roku 1868 pohybovaly u cvičených dělníků od 4 do 9 zlatých, u nádeníků od 2 zl. 50 kr. do 4 zl. a u žen od 1 do 3 zl.,²² vidíme, že mzdy v Humpolci byly značně nižší.

Zbývá učinit závěr. Na počátku sedmdesátých let byla v Humpolci nejpočetnější dělnická třída v české části Vysočiny. Velká většina dělnictva byla při tom zaměstnána v soukenictví, které však v této době bylo převážně výrobou řemeslnou: 1816 soukenických pomocníků pracovalo u 341 samostatných podnikatelů, na jednu soukenickou dílnu nepřipadalo proto ani 5 dělníků. Značná část dělníků byla současně drobnými vlastníky a přicházela do Humpolce na práci z okolních vesnic, o továrním proletariátu ve vlastním slova smyslu můžeme v této době tedy velmi těžko mluvit. Jeho zárodky se teprve počínaly vytvářet v nově založených továrních podnicích. Přes to, že to vše velmi znesnadňovalo organizaci soukenického dělnictva, jeho bídné sociální poměry, neplacená práce, dlouhá pracovní doba a podprůměrné mzdy vytvářely předpoklady pro jeho sociální nespokojenost. Za těchto poměrů počínají do Humpolce mezi soukenické dělníky pronikat první nejasné zmínky o učení o novém, spravedlivějším uspořádání společnosti.

Vymezit přesně dobu, kdy do Humpolce počínají mezi soukenické dělnictvo pronikat první zmínky o socialismu, se nám na základě našich pramenů nepodaří. Obrovská úloha v tomto procesu připadala bezesporu dělnickému tisku. V našem případě to byly zejména Dělnické listy, které počaly vycházet roku 1872 a v nichž od září tohoto roku, kdy z jejich redakce odchází Josef Barák, získali rozhodující vliv sociální demokraté.

První zmínka o humpoleckém dělnictvu se v nich objevuje dne 17. ledna 1873; je to dopis z Humpolce, datovaný 29. prosince 1872, v němž se líčí bídné postavení humpoleckých tkalců, jejich pracovní poměry a malé výdělky. Z tohoto dopisu se dovídáme, že již tehdy docházely do Humpolce Dělnické listy a byly zde dělnictvem bedlivě čteny, „aby se dělníci uvědomovali o věcech dělnických, bysme nemuseli se nechat jen jako ovce stále stříhati lecjakému pacholkovi“. Podle tohoto dopisu je prý v Humpolci rychlé pomoci nanejvýš zapotřebí, nemá-li se stát dělnický stav obětí jatek kapitálu. Spása dělnictva je prý pouze ve světle, ve vědomosti. Dopis pak končí slovy: „Když budeme uvědoměli, že jen tenkrát jsme silni a nepřemožitelní, když známe úplně svůj dělnický stav, když víme, k čemu jsme povoláni, když známe celý rozsah dělnické otázky a naše svatá práva, tu

²⁰ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 79–81.

²¹ Srov. Dělnické listy, roč. III, čís. 2, 6. února 1874, dopis z Humpolce.

²² Srov. Dělnické listy 17. ledna 1873 a 18. dubna 1873, dopisy z Humpolce.

zajisté dlouholetou bídou uspané srdce naše se probudí a my dělníci máme práva užívatí toho, co příroda lidstvu ušetřila, i my dělníci, jsouce platnými členy národa, musíme užívatí rovně všech práv občanských! A tak aby se stalo, k tomu domáhejme se především vzdělaností, vzdělanost jest perlou života.“ Tento citovaný článek je prvním dokladem počínajícího hnutí mezi humpoleckým dělnictvem. Zároveň je obrazem uvědomění soukenického mistra Josefa Alexandra Maláta, o němž bezpečně víme, že zasílal zprávy o humpoleckém dělnickém hnutí do Dělnických listů, a který je také autorem tohoto dopisu.

Josef Malát se narodil 10. února 1844 v Humpolci jako syn soukenického mistra.²³ O jeho činnosti až do počátku sedmdesátých let nevíme nic, na počátku let sedmdesátých ho však již zastihujeme v námezdním poměru jako pomocníka u mistra Strádala. Zpráva obecního úřadu v Humpolci z 21. května 1873 říká, že Malát nemá žádné movité ani nemovité jmění a živí se pouze jako soukenický pomocník.²⁴ Rovněž nám není známo, kdy a kde se Malát seznámil se socialistickým hnutím a kdy začal pomýšlet na založení dělnického spolku v Humpolci.

Humpolec a celé východní Čechy zůstaly až do počátku sedmdesátých let netknuty spolkovým hnutím dělnictva, jehož rozmach počíná koncem let šedesátých. Nepůsobil zde žádný z těch podpůrných spolků či Oulů, zakládaných pod patronací Chleborádovou; nejbližší spolky byly až v Kutné Hoře (Blahobyť a Vzájemný podpůrný spolek dělníků krejčovských) a ve Vlašimi (potravní spolek).²⁵

Koncem roku 1872 však se již zřejmě pomýšlelo v řadách humpoleckého dělnictva na založení dělnického spolku. O způsobu agitace se dozvídáme pouze z výslechu dohlížitele Karla Drbala, který vypovídá, že ještě před zřízením spolku se soukenický pomocník Adolf Kocian, Malátův švagr, choval nepokojně a vyzýval dělníky, aby založili dělnický spolek, pak že nebudou muset stahovat, míchat vlnu ani nabíjet a budou dostávat větší plat.²⁶

Dne 19. ledna 1873 posílá Josef Malát, Josef Kroupa a deset soudruhů okresnímu hejtmanství v Německém Brodě stanovy „Odborného spolku Školky a pořádku rukodělníků a pracovníků (mužského i ženského pohlaví) v továrnách na sukna, tkaniny jakož i mistrů, prádníků a postríhačských valchařských dělníků jakož i všech odborních druhů každého postavení“.²⁷ V průvodním přípisu vysvětlují důvody, které je vedly k založení spolku; mluví se v něm o tom, že poměry v Humpolci jsou pro dělníky velmi neblahé a tak neuspořádané, že často celé skupiny dělníků se octnou v největší bídě. Příčinou této situace je závislost

²³ Srov. Státní archiv Telč, matriky, inv. čís. 364, fol. 159.

²⁴ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 91.

²⁵ Srov. Horáček, Počátky českého hnutí dělnického, Praha 1933, str. 44–45, kde autor přetiskuje z dělnického kalendáře Práce na rok 1871 seznam dělnických spolků.

²⁶ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 90.

²⁷ Originál spolkových stanov srov. SÚA, ČM 1856–1883, 30/6/5030, fol. 1–4, opis v StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 60–63.

dělníka na svém zaměstnavateli, který ho může kdykoliv bezdůvodně propustit z práce. Takovému postupu se podle zakladatelů spolku nedá nijak zamezit, jeho následky je ale možno zmírnit tím, že by se každému propuštěnému nebo nezaměstnanému dělníku zjednala práce, po případě poskytla peněžitá podpora.²⁸

Stanovy samy jsou pak datovány o týden dříve, tj. 13. ledna 1873. Název spolku Školka byl mezi dělnickými spolky celkem ojedinělý a o jeho původu se můžeme jenom dohadovat; snad jím mělo být naznačeno, že účelem spolku má být vychovávat, vzdělávat členy, jak o tom hovoří stanovy. Podle nich bylo účelem „šetření a podporování duševních i hmotných prospěchů jeho členů“. Toho se mělo dosáhnout předčítáním a vědeckými přednáškami, založením knihovny a volné rozpravy o všech předmětech, týkajících se poměrů živnostenských a dělníků a „objasnění všech zákonů dovolených prostředků, které před šidbou ochrany poskytují“, zřejmě tedy výklad živnostenského řádu. Podpurná, hospodářská činnost spolku byla definována ve třech bodech. Na tomto poli bylo jeho účelem obstarávání zaměstnání členům, dále peněžitá výpomoc v mimořádných nemocech a při větších nehodách a peněžitá výpomoc nezaměstnaným dělníkům, kteří byli delší dobu bez práce; podmínkou bylo, že přišli o práci bez vlastního zavinění a žádná jiná práce se jim nemohla opatřit.

Druhý paragraf stanov obsahoval důležité ustanovení, že spolek se ustaví tehdy, jakmile se přihlásí sto členů. Členem mohl být každý dělník a dělnice, příslušející k některému z řemesel, uvedených v titulu stanov, který dosáhl 18 roků, jakož i každý menší mistr. Zápisné činilo 15 kr, měsíční příspěvky pak 10 kr. Spolek měl podle stanov odbývat ročně dvě valné hromady, a to v květnu nebo v červnu a v listopadu nebo v prosinci; spravoval jej šestnáctičlenný výbor, který měl být volen na druhé roční valné hromadě na dobu jednoho roku. Spolkové výborové schůze se měly konat nejméně jednou za měsíc. Spolek si dále vyhrazoval právo spojit se s jinými spolky; kdyby počet jeho členů klesl na třicet, měl být rozpuštěn. Prozatímní výbor spolku tvořilo dvanáct členů a v jeho čele stál Josef Malát.²⁹

Ze stanov Školky je zřejmo, že šlo o vzdělávací a podpurný spolek, jeden z těch, které počaly vznikat v českých zemích od roku 1869 a jejichž počet rostl zejména počátkem sedmdesátých let. Tyto odborové spolky, které sdružovaly dělníky jednotlivých výrobních odvětví, umožňovaly překlenout rozpory mezi jednotlivými skupinami dělnictva a zapojit je do organizování třídního boje. Jejich

²⁸ Srov. SÚA, ČM 1856—1883, 30/6/5030, fol. 5—6.

²⁹ Členy přípravného výboru byli dále 46letý soukenický pomocník Josef Kroupa, 23letý soukenický pomocník František Kocian, 28letý soukenický pomocník Jan Nápravník, 23letý soukenický pomocník Jan Lešovský, 34letý valchař v továrně P. Skorkovského Kašpar Alt, 20letý soukenický pomocník Adolf Kocian, 33letý soukenický pomocník František Příborský, František Dubský a soukeničtí mistři Karel Hruška, Václav Kocian a František Havelka, kteří však pracovali jako soukeničtí pomocníci.

význam byl tím větší, že vznikaly před vytvořením dělnické strany a počátkem sedmdesátých let byly hlavními organizačními středisky třídního dělnického hnutí v Rakousku. Školka ovšem podle svých stanov neměla sdružovat pouze dělníky, nýbrž i samostatné menší mistry; projevují se v tom specifické místní poměry v Humpolci s převahou drobné řemeslné výroby, při níž hospodářské postavení drobných soukenických mistrů se příliš nelišilo od postavení dělníků, zajisté ale také nepochopení třídního rozdílu mezi mistry a dělníky.

Okresní hejtmánství v Německém Brodě postoupilo 21. ledna 1873 stanovy Školky českému místodržitelství v Praze s upozorněním, že bude sotva přípustné, aby členy spolku byly nezletilé osoby od osmnácti let věku.³⁰ České místodržitelství se dotázalo na žadatele městské rady v Humpolci, která odpověděla 3. února 1873, že žadatelé až na Jana Lešovského a Adolfa Kociana jsou svéprávní. V odpovědi se zároveň podotýká, že obec by potřebovala vědět účel spolku, neboť „při nynějších místních poměrech zařízení nějakého dělnického spolku k zájmům dělnictva by nepřispělo, ba naopak, zastavení práce by za následek míti mohlo“.³¹

Je zřejmé, že městská rada v Humpolci, v jejímž čele stál zámožný soukenický mistr a dlouholetý mladočeský poslanec zemského sněmu Jakub Hruška, měla z dělnického spolku značné obavy a jeho založení si nepřála.³² Humpolečtí zaměstnavatelé byli patrně informováni o počínajícím rozmachu dělnického hnutí v průmyslových centrech a počali se obávat, že podobné hnutí dělnictva zanechá Školka i do Humpolce. Výnosem českého místodržitelství ze dne 17. února 1873 však bylo založení Školky vzato na vědomí a počátkem března byly Josefu Malátovi vráceny schválené stanovy spolku.

Městská rada a podnikatelé se hned od počátku chovali ke Školce nepřátelsky. Její zákaz se jim vymoci nepodařilo, poněvadž k tomu nebylo žádných důvodů. Nezbyvalo proto než čekat na první chybný krok, kterého se zakladatelé spolku při jejich nezkušenosti a neznalosti spolkového zákona dopustí, a tohoto využít k zastavení činnosti a rozpuštění obávané organizace.

Podání spolkových stanov vyvolalo mezi humpoleckými zaměstnavateli rozrušení a zejména továrníci prohlašovali, že dělnický spolek založen být nesmí, a že se proti němu musí přísně zakročit.³³ Soukeničtí mistři naléhali na své pomocníky, aby neměli nic společného s dělnickým spolkem. Tento nátlak mohl mít naději na úspěch, zejména vzhledem ke vzrůstající krizi a nezaměstnanosti a obávám dělníků, že pro členství ve spolku budou propuštěni ze zaměstnání.³⁴

³⁰ Srov. SÚA Praha, ČM 1856—1883, 30/6/5030, fol. 6.

³¹ Srov. SÚA, ČM 1856—1883, 30/6/5030, fol. 8.

³² Humpolecká městská rada hledala prý pomoc až v Praze, aby založení Školky nebylo povoleno. Srov. Dělnické listy, 7. března 1873.

³³ Z Malátova odporu proti obžalobě, zaslaného krajskému soudu v Kutné Hoře 25. července 1873. Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 312—319.

³⁴ Starosta Jakub Hruška o tom 19. dubna 1873 vypovídá, že když káral J. Nápravníka

Záminku k zákroku proti Školce si našly úřady ještě v březnu 1873. Bylo k tomu využito shromáždění dělníků, které se konalo 16. března v hostinci u Folkmanů. Je těžké rozhodnouti, zda šlo opravdu o neohlášenou veřejnou schůzi, nebo o náhodnou nedělní odpolední společnost. Členové spolku všichni shodně vypovídali, že nešlo o žádnou schůzi, nýbrž o náhodné shromáždění, které se v hostinci odbývalo každou neděli, a na němž se přihlašovali do spolku noví členové, četly se dělnické noviny a debatovalo se o různých otázkách.

Na druhé straně stojí svědectví městského policejního strážníka Josefa Papírka, který se do shromáždění dostal za své služební obchůzky, a který vypovídal, že v hostinci viděl různé nádeníky, valchaře, soukenické pomocníky i mistry a jiné osoby rozličných řemesel. Na jeho otázku, o jaké shromáždění jde, se mu dostalo odpovědi, že dělnický spolek koná svou schůzi. Ve shromáždění prý najednou vystoupil Josef Malát, který schůzi zahájil řečí, již měl napsanu na papíru. Přítomných prý bylo asi osmdesát.³⁵ Podobně vypovídali i někteří ostatní svědci, kteří uvedli i částečný obsah Malátovy řeči. Malát prý vyzýval přítomné, aby vstupovali do spolku, který je jenom pro jejich dobro a žádný se nemusí ničeho bát. Dále prý šel proti mistrům a mluvil zejména o neplacené práci a o bíděm postavení soukenického dělnictva.³⁶

Členové Školky naopak tvrdili, že Malát pouze předčítal shromážděným z Dělnických listů, které odebíral a nosil do hospody.³⁷ Někteří členové prý ho o to prosili, poněvadž sami neuměli číst. Schůze se prý žádná nekonala, proto také nemohla být okresnímu úřadu ohlášena. Zván nikdo nebyl, všichni se sešli náhodně. Do shromáždění měl každý přístup a účastnili se jej i nečlenové. Schůze se nemohla pořádat, protože spolek nebyl ještě konstituován, neboť to se podle stanov může stát teprve tehdy, až se přihlásí sto členů. Z téhož důvodu nebyl

pro členství ve Školce, „tak arci mně pak slíboval, neb se obával, že jej z práce propustím, do něčeho se více míchat nebude“ (ibid, fol. 77).

³⁵ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 44–45.

³⁶ Podle výpovědi různých svědků řekl prý Malát toto: „Páni bratři, milujte se vespolek, jsou tady takoví páni bratři ve veršatech soukenických, že za do huby dání, kdyby něco jiný řekl, tak to mistrovi poví — nyní máte přídavek k vaší práci, šterkování, míchání vlny a všeli-jaké věci a za to nejste placeni nic — a páni mistři myslí, že jste otroci a těch otroků nechť si jdou nakoupit do Ameriky; páni si špikují držky v hospodách, chlastáči a držkáči a paní si zase špikují držky doma.“ Dále prohlásil, „že má mnohý tovaryš ženu a děti a že není stavu tuto rodinu vyživit, mnohý mistr, že si tovaryše ani nevšimne, že odejde a lecjaká držka všecko sežere a tovaryš, že se mnohý s tím utlačuje“. Zdůraznil také, „jak nyní jsou těžké časy, dělník soukenický že málo vydělá, že se může na ženy a muže pracující podívat, jak bledě vyhlížejí a jak mnohemu mistrovi držka roste, ostatně byla v řeči Malátově též zmínka o tom, že někteří mistři velké pány dělají a při tom pracující lid utlačují, an od nich rozličné práce žádají, aniž by jim za to zaplatili“. Viz StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 2–5.

³⁷ Podle Malátova odporu proti obžalobě četl prý z Dělnických listů fejeton „Postní rozjímání“.

dosud zvolen ani výbor a úřadoval pouze přípravný výbor v čele s Malátem.³⁸

Dva dny po této schůzi došlo k další události, která byla připsána na vrub Školky. V továrně Emericha Dítěte počala být vedena agitace proti neplacené práci, která vyvrcholila 18. března. V tento den vyzval dohláze Karel Drbal soukenické pomocníky, aby šli míchat vlnu. Pomocník Adolf Kocian, který byl členem přípravného výboru Školky, na to prohlásil, že pomocníci míchat vlnu nepůjdou a ostatní s tím souhlasili. Pomocník Ježek k tomu podotkl, že pán za to málo platí a oni že zmeškají dvě hodiny. Nepomohla ani vyhrůžka dohláze, že to ohlásí továrníkovi. Teprve až přišel továrník Dítě a znovu pomocníky vyzval k míchání, uposlechli až na Adolfa Kociana a Adolfa Franzla. Poněvadž továrníkovi bylo již před tím hlášeno, že Kocian zejména od založení Školky v jeho továrně „plodí jenom nepokoje“ a že odmítnutí se stalo právě na jeho návod, propustil jej na hodinu z práce a nechal jej vyplatiti prostřednictvím dohláze Drbala. Kocian však nechtěl peníze od Drbala přijmout a chtěl neustále mluvit s továrníkem. Poněvadž tento mezitím odešel, dostavil se Kocian druhý den ráno a chtěl, aby jej Dítě vyplatil. Dítě tak učinil, dostal se však s Kocianem do hádky, když Kocian žádal, aby mu dal ještě zvláštní plat od osnovy. Kocian odešel z továrny a na zahradě továrny se zmocnil již šterkované a sušené osnovy, kterou hodil do kádě s vodou a prohlásil, že ji roztrhá, v čemž mu však bylo zabráněno.³⁹

Krátce po této události, ještě téhož dne, byl Emerichu Dítětovi doručen dopis, podepsaný Josefem Malátem jako předsedou dělnického spolku Školka, v němž se vyhrožovalo, že Malát ho bude skandalizovat v novinách, že má trestnici místo továrny a propustí-li ještě jednou dělníka, který nechce zadarmo vykonávat pomocné práce, zakročí proti němu ještě důrazněji (viz příl. 1).

Emerich Dítě se 19. března ihned po obdržení Malátova dopisu dostavil do úřadovny městské rady v Humpolci, kde protokolárně vyličil události 18. a 19. března a předložil dopis, z něhož prý vychází najevo, že Malát podněcuje jednotlivé třídy občanstva proti sobě, vyhrožuje Dítětovi a přičiňuje se k porušení veřejného pokoje. K protokolu bylo dále starostou Jakubem Hruškou připsáno, že dle sdělení městského strážníka Papírka konal dělnický spolek Školka 16. března veřejnou schůzi, při níž si Malát hrubě a vyzývavě počínal proti zaměstnavatelům, které veřejně před shromážděním tupil.⁴⁰

Sepsaný protokol byl spolu s Malátovým dopisem zaslán ihned 20. března

³⁸ Srov. protokol výpovědi Josefa Maláta u okresního soudu v Humpolci z 26. března 1873, StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 43–44.

³⁹ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, zejména výpovědi přádníka Jos. Novotného (fol. 136–137), tovaryše Ad. Franzla (fol. 128), dohláze Karla Drbala (fol. 90–91), továrníka Emericha Dítěte (fol. 79–81), protokol o hlavním přelíčení, výpověď Franzla (fol. 360), obžalovací spis (fol. 2–5) a protokol sepsaný u úřadu městské rady s Emerichem Dítětem (fol. 34).

⁴⁰ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 34.

okresnímu hejtmanství v Německém Brodě. V průvodním přípisu městská rada žádala, aby okresní hejtmanství v zájmu veřejnosti činnost dělnického spolku zastavilo a postaralo se o jeho rozpuštění a zavedlo trestní šetření proti Josefu Malátovi pro popuzování jednotlivých tříd občanských. Má-li se prý ve městě udržet klid a pořádek, je nutné učinit podobnému nezákonnému počínání přítrž.⁴¹ Na základě tohoto udání, podepsaného starostou Jakubem Hruškou, bylo dne 26. března výsledkem Josefa Maláta zahájeno proti členům Školky soudní vyšetřování.

Před zahájením soudního vyšetřování došlo však ještě k další události, která značně přitížila spolku a zejména Malátovi. Po odeslání dopisu továrníkovi Dítětovi začali soukeničtí pomocníci uvažovat, zda by mistři nepřidali na mzdách, kdyby se šlo za nimi po dobrém. Za týden po známé schůzi u Folkmana dne 23. března byla proto na obvyklém nedělním shromáždění sepsána petice soukenickému cechu, shrnující požadavky pomocníků. Stalo se tak, jak udává Malát, výslovně na přání starších dělníků,⁴² mladší byli tedy pro radikálnější postup. V petici k soukenickému cechu se mistři uctivě žádali, aby soukeničtí pomocníci dostali „dle možnosti pp. mistrů“ přidáno, a aby nebyli povoláváni zdarma k přídavným pracem, „by z toho následky neblahé nepovstaly, poněvadž jest lid zde velmi neuvědomělý“ (viz příloha 2).

Petici týž den předala deputace, kterou tvořili Malát, Kroupa a Hruška, na shromáždění soukenického cechu, který zasedal u svého přednosty Jana Poulička. Shromáždění soukeničtí mistři byli těmito požadavky nesmírně pohoršeni.⁴³ Pouliček zanesl petici starostovi Jakubu Hruškovi, který ji opět předal okresnímu úřadu v Německém Brodě, poněvadž prý z ní vychází najevo neoprávněné a vyzývavé jednání dělnického spolku. Ve shromáždění soukeníků vzbudila veliký rozruch zejména ona věta, mluvící o neblahých následcích, v níž mistři spatřovali zastřenou hrozbu. Jakmile deputace Školky odešla, usnesli se mistři, že žádný mistr nesmí pod pokutou deseti zlatých zaměstnávat čelné funkcionáře dělnického spolku. Následkem toho byl Josef Malát propuštěn z práce u mistra Lukáše Strádala a mistr Josef Vondrejs propustil Karla Hrušku. Na mistra Maxe Hrejsu byl činěn nátlak, aby propustil z práce Josefa Kroupu, který u něho byl zaměstnán již patnáct let.⁴⁴

Dne 26. března výsledkem Malátovým bylo tedy zahájeno vyšetřování členů Školky pro přestupek spolkového zákona a pro zločin veřejného násilí nebezpečným vyhrožováním. Výsledky jednotlivých členů spolku a účastníků shromáždění u Folkmana pokračovaly v dubnu a táhly se až do srpna; hlavním účelem vy-

⁴¹ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C/1873/51, fol. 38.

⁴² Srov. výpověď Maláta z 28. dubna 1873, Ibid., fol. 105.

⁴³ Srov. výpověď Jana Poulička z 19. dubna 1873, ibid., fol. 301–302.

⁴⁴ Srov. Malátův přípis okresnímu soudu v Humpolci z 11. června 1873, StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51 a výpověď Hruškovu z 10. června. V době, kdy byl přípis psán, byli Malát i Hruška ještě bez práce.

šetřování a rozsáhlých výslechů, k nimž byli někteří členové povoláváni i vícekrát, bylo zastrašit dělnictvo a znechutit jim práci ve spolku zejména tím, že byli postiženi hmotně, neboť za promeškanou dobu jim bylo strhováno z platu.⁴⁵

Přes tuto perzekuci počet členů Školky během první poloviny roku neustále rostl. V polovině března měl spolek jenom asi dvacet členů, počátkem května jejich počet stoupl na devadesát a stále stoupal. Konečně v červnu bylo již přihlášeno přes sto členů, takže mohlo být přistoupeno k ustavení spolku. Stalo se tak na valné hromadě, odbývané za intervence okresního hejtmána 22. června 1873. Předsedou spolku byl zvolen Josef Malát.⁴⁶ Doba nebyla právě spolku příznivá, když jeho funkcionářům visel na krku soudní proces ještě před jeho ustavením, proto je dokladem určitého stupně uvědomění soukenických pomocníků, že do spolku vstupovali i za tak nepříznivých okolností.

Přibližně v této době bylo také v podstatě ukončeno přípravné vyhledávání proti Malátovi a společníkům, takže dne 8. července na ně mohla být podána žaloba. Josef Malát podal proti žalobě odpor, který však byl usnesením vrchního zemského soudu ze dne 9. září odmítnut zejména proto, poněvadž prý Malátova řeč z 16. března byla způsobilá, aby popudila dělníky proti zaměstnavatelům.⁴⁷ K hlavnímu přelíčení došlo pak 29. října před krajským soudem v Kutné Hoře.

V průběhu vyšetřování a během hlavního přelíčení přitížily obžalovaným zejména výpovědi Jakuba Hrušky, Emericha Dítěte a Jana Poulička. Jakub Hruška vypovídal, že z dopisu soukenickému cechu seznal, že pomocníci hodlají provést něco, co by bylo na újmu veřejnému pokoji, a proto učinil ve městě určitá bezpečnostní opatření.⁴⁸ Občané prý si mu stěžovali, že se tovaryši shromažďují, aby přinutili mistry k větším platům, k čemuž prý měla účinkovat Školka. Jakmile prý se ale zavedlo vyšetřování, byl ve městě obnoven pokoj.⁴⁹

Emerich Dítě před soudem udal, že Malátův dopis v něm vzbudil takové obavy, že se večer bál jít domů. Domníval se, že Malát chtěl psaním docílit, že

⁴⁵ Proti neustálému povolávání dělníků k výslechům se ohradil Malát přípisem, který byl presentován 3. května 1873, a v němž m. j. píše: "... Již jich bylo povoláváno dost skrz nestydaté továrníky, nevinně pro nic za nic, ostatně dělnictvo nemůže se pořád dostavovat anto sotva živo jest za tu bídnou almužnu, co za své mozoly dostane a továrníci jim jejich meškání nezaplatějí... Já žádám, aby byl již přítrž učiněn tomu: vždyť nikdo ničím se neprovinil, když ale pp. továrníci chtějí násil vésti na dělnictvo, tedy nechť jim zaplatějí jejich meškání a pak se budou moci dostavovati kdy budou chtět..." Viz StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51.

⁴⁶ Srov. SÚA, ČM 1856—1883, 30/6/5030, fol. 9—10. Náměstkem předsedy byl zvolen M. Hruška, pokladníkem Josef Kroupa, zapisovatelem Jan Nápravník. Do výboru zvoleni Fr. Příborský, K. Sova, Fr. Kocian, Fr. Král, Fr. Šelep, K. Hruška, Aug. Ambrož, Ant. Částka, A. Křišťufek, J. Hergel, Fr. Loskot a Fr. Havelka. Spolek v době ustavující valné hromady čítal 103 členů a stále rostl. (Srov. Dělnické listy 1. srpna 1873, dopis z Humpolce.)

⁴⁷ Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 6—7.

⁴⁸ Srv. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 77.

⁴⁹ Srov. protokol o hlavním přelíčení z 29. října 1873, ibid., fol. 358.

on je nyní pánem a že se bude mistrům předpisovat, „jak dlouho se musí pracovat a jaká mzda se jim dávat má“. V poslední době bylo podle jeho výpovědi však mezi tovaryši ticho a v jeho továrně nebyl zaměstnán žádný tovaryš, který by byl členem Školky.⁵⁰ Konečně mistr Pouliček vypovídal, že před založením Školky nikdy nedošlo k takové vzpouře pracovního lidu jako v případě Kocianově. Vždycky když došlo k nějakému nedorozumění mezi dělníky a zaměstnavateli, bylo po dobrém u přednosta cechu vyrovnáno, „co ale tento spolek Školka započínává, tak to ukazuje na vzpouru se strany pracujícího lidu a tovaryšstva proti svým mistrům“.⁵¹ Podle Poulička měl Malát velký vliv na soukenické tovaryše, kteří ho ve všem poslouchali. Když se utvořila Školka, zdálo prý se, že pracující lidé jsou tak pobouřeni, jako by chtěli na svých mistrech něco vynutit. Jakmile se proti nim ale zakročilo, bylo všechno v pořádku jako před založením spolku, takže prý již nebylo obav z vypuknutí nějakých nepokojů.⁵²

Soud uznal, že Josef Malát je vinen zločinem veřejného násilí, jež spáchal dopisy Dítětovi a soukenickému cechu, přečinem proti veřejnému pokoji a řádu, spáchaným projevem na schůzi u Folkmana a přestupkem spolčovacího zákona pro neohlášení schůze dne 16. března, a odsoudil ho k pěti měsícům žaláře. Shromáždění ze dne 16. března bylo uznáno za neohlášenou veřejnou schůzi a pro účast na ní bylo odsouzeno dalších osmnáct obžalovaných na dobu od osmi do čtrnácti dnů vězení.⁵³ Při stanovení výměry trestu bylo u Josefa Maláta přihlédnuto zejména k výpovědem starosty Josefa Hrušky a přednosta cechu Jana Poulička, kteří souhlasně vypovíдали, že za tehdejších poměrů bylo se co skutečně obávati, aby v Humpolci nevypukly ze strany dělníků nepokoje, a k výpovědi Jakuba Hrušky, který vylíčil Maláta co člověka odvážlivého.⁵⁴

Jak zapůsobil tento rozsudek na humpolecké dělnictvo? Zdá se, že v Humpolci v této době došlo k prohloubení krize v soukenictví a tedy i nezaměstnanosti. V srpnu čteme v Dělnických listech, že dělnictvo v Humpolci, které až dosud mělo stejně bídny výdělek, se z práce propouští. Nedostatek práce prý se pocituje tím více, poněvadž fabrikanti i při nejlepších poměrech usilovali děl-

⁵⁰ Srov. protokol výpovědi z 30. května 1873, *ibid.* fol. 79–81.

⁵¹ Viz protokol výpovědi z 19. dubna 1873, *ibid.* fol. 301–302.

⁵² Srov. protokol výpovědi z 31. května 1873, *ibid.* fol. 301–302.

⁵³ K 14 dnům vězení byli odsouzeni Josef Kroupa a Karel Hruška, k osmi dnům vězení pak Adolf Kocian, Max Hruška, Jan Kocian, František Kocian, Václav Kocian, Kašpar Alt, František Emmer, Fr. Král, Fr. Havelka, Jan Lešovský, Fr. Příborský, Fr. Loskot, Karel Sova, Vincenc Havelka, Otto Havelka a Antonín Folkman. Všichni odsouzení si odpykali trest na vlastní žádost ve věznici okresního soudu v Humpolci v prosinci 1873. Ve dnech 22. a 29. května 1874 se odbývalo přelíčení u okresního soudu v Humpolci s dalšími pěti účastníky schůze 16. března 1873, kteří nemohli být souzeni spolu s ostatními obžalovanými, poněvadž byli v této době ve světě za prací. Jan Nápravník a Stanislav Nápravník byli odsouzeni k 6 dnům vězení, ostatní byli osvobozeni.

⁵⁴ Srov. odůvodnění rozsudku z 29. října 1873, StAP, KS Kutná Hora, fol. 12–15.

nictvo co nejvíce zkrátit a využít. V současné době bylo v Humpolci mnoho lidí bez práce a s jistotou se dalo očekávat, že jejich počet se značně zvýší.⁵⁵ V listopadu se dozvídáme, že mnoho dělníků z Humpolce v důsledku nezaměstnanosti odcestovalo a mnohý by ještě rád odcestoval. Nezmění-li se poměry, bude situace zoufalá, poněvadž výdělky nejsou žádné a potraviny velmi drahé. V dopise se dále praví, že poměry v Humpolci jsou den ze dne horší, takže následkem toho ochaboval i veškerý spolkový život, poněvadž dělníci neměli ani tolik prostředků, aby mohli zaplatiti nepatrné spolkové příspěvky.⁵⁶ Dalším faktorem, který měl bezesporu nemalý vliv na ochabnutí spolkového života, byl proces se členy spolku a zejména odsuzující rozsudek.

Nastoupení pětíměsíčního žaláře pro Josefa Maláta znamenalo, že jeho čtyřčlenná rodina se ocitne po tuto dlouhou dobu úplně bez prostředků. Malát proto podal 4. listopadu proti rozsudku kutnohorského soudu odvolání, které však bylo rozhodnutím vrchního zemského soudu z 29. prosince zamítnuto a rozsudek z 29. října potvrzen.⁵⁷ Malátovi bylo toto rozhodnutí sděleno 13. ledna 1874 s příkazem, aby trest do 8 dnů nastoupil, nebo bude předveden. Ve svém zoufalém postavení se Malát rozhodl k poslednímu kroku a počátkem února 1874 podal k císaři žádost o milost; dne 17. února byla jeho žádost vyřízena záporně, takže 22. února byl nucen nastoupit svůj trest ve věznici krajského soudu v Kutné Hoře.

Jestli již v listopadu 1873 následkem pro dělnictvo neblahých poměrů spolkový život v Humpolci úplně zanikl, platí to pro dobu, kdy bylo Školce vzato její vedení, dvojnásob. Doposud jsme byli alespoň částečně informováni o událostech v dělnickém hnutí dopisy, zasílanými Malátem do Dělnických listů. V době od 22. února do 22. července 1874, kdy si Malát odpykával svůj trest, neobjevuje se v Dělnických listech žádná zpráva z Humpolce, takže o činnosti spolku v tomto údobí nejsme vůbec informováni. Naposled se objevuje 6. února 1874 ve veřejné hovorně svolání Školky, žádající bratrské spolky o podporu na zařízení knihovny, z něhož je zřejmo, že v čelo spolku byl v této době postaven Antonín Částka.⁵⁸

Teprve 22. července 1874 vyšel z vězení Josef Malát. Po propuštění se vrátil do Humpolce, kde však pro svou dřívější činnost nebyl s to nalézt zaměstnání. Z existenčních důvodů byl proto nucen Humpolec opustit a přestěhovat se do

⁵⁵ Srov. Dělnické listy 1. srpna 1873, dopis z Humpolce.

⁵⁶ Srov. Dělnické listy 7. listopadu 1873, dopis z Humpolce.

⁵⁷ Stalo se tak vzhledem k nebezpečí, „jaké jemu přičítaným popuzováním dělnictva proti pánům práci dávajícím hledě k rozčilení dělnictva, od Josefa Maláta povzbuzovanému, pro veřejný pokoj a pořádek povstati mohlo“. Srov. StAP, KS Kutná Hora, C 1873/51, fol. 9–11.

⁵⁸ Srov. Dělnické listy, roč. III, č. 3, 6. února 1874. Stalo se tak na valné hromadě Školky dne 7. prosince 1873; náměstkem předsedy byl zvolen Max Hruška, pokladníkem Josef Herinek, zapisovatelem Stanislav Kalina, jinak zůstal výbor celkem nezměněn. Zpráva o této valné hromadě uzavírá, že se na ní „v nejpříkřejší míře objevilo, jak velmi bídou sevřené a následkem toho i na mysli skleslé dělnictvo zdejší jest“. Viz Dělnické listy, roč. III, čís. 1, 5. ledna 1874.

Krnova. Ve svém dopise, který z Krnova zaslal do Dělnických listů, vyličil svůj návrat z vězení, kdy po Humpolci bylo plno křiku a obav, že buřič Malát je opět doma.⁵⁹ Projevil v něm také své obavy o další osud Školky, které se bohužel vyplnily. Malát byl pro humpolecké dělnické hnutí ztracen, počal však ihned působit v dělnickém hnutí v Krnově, kde se však ztrácel ve stínu takových velikých postav socialistického dělnického hnutí jako byl Hugo Schmidt aj. Dále o něm pouze víme, že se v roce 1887 zúčastnil sjezdu československé sociální demokracie v Brně-Lužánkách, kam byl delegován krnovským dělnictvem;⁶⁰ jinak jsou nám jeho další osudy neznámy a nevíme ani kdy a kde zemřel.

Můžeme říci, že odchodem Malátovým hyne i Školka. Zaseté símě bylo udušeno a na dlouhou řadu let o dělnickém hnutí v Humpolci nic neslyšíme. 29. března 1879 sděluje okresní hejtmanství v Německém Brodě na dotaz českého místodržitelství z 9. února, že odborný spolek Školka od roku 1873 ve skutečnosti neexistuje.⁶¹

6. července 1880 podal soukeník Max Hruška okresnímu hejtmanství v Německém Brodě stanovy „Odborného spolku Školka rukodělníků a pracovníků“, které jsou zcela shodné se stanovami Školky z roku 1873. Liší se od nich pouze některými drobnými formálními ustanoveními.⁶² Činnost této druhé Školky tvoří však již jinou kapitolu v dějinách humpoleckého dělnického hnutí.

Poznali jsme, že nejvýznamnější a nejuvědomělejší postavou dělnického hnutí byl Josef Malát, jehož některé názory můžeme poznat z jeho dopisů, otiskovaných v Dělnických listech.⁶³ Malát v podstatě bojoval za zorganizování soukenických pomocníků, aby si svou jednotou a solidárností vynutili na zaměstnavatelích zlepšení svého sociálního postavení. Za tím účelem založil podpůrný a vzdělávací spolek, v němž se sešlo několik generací dělnictva. Starší přitahovaly zejména podpory, které se měly udělovat v nemoci a ve stáří, mladší dělníci měli zájem spíše o vzdělání, které měl spolek šířit.

Víme bezpečně, že Malátův styk s redakcí Dělnických listů nebyl pouze jednostranný, nýbrž že Malát sám dostával dopisy z redakce Dělnických listů.⁶⁴

⁵⁹ Srov. Dělnické listy, roč. III, čís. 19, 2. října 1874, dopis z Krnova.

⁶⁰ Srov. Sjezd dělnictva československého v Brně. Protokol. Druhé vydání, Brno 1957.

⁶¹ Srov. SÚA, Praha, ČM 1856—1883, 30/6/5030, fol. 12.

⁶² Ibid. fol. 14—17. Stanovy podávali Max Hruška, Antonín Částka, Karel Hruška, Fr. Loskot, Josef Kroupa, Jan Vítek, Kašpar Alt, Antonín Alt, Josef Strádal a Filip Vála, většinou tedy tytéž osoby, které byly ve výboru první Školky.

⁶³ Dopisy z Humpolce byly uveřejněny v Dělnických listech 7. března, 18. dubna, 20. června, 1. srpna a 7. listopadu 1873 a 6. února a 2. října 1874. Dopis v Dělnických listech z 3. října 1873 byl zkonfiskován, poněvadž prý se v něm tupila a zlehčovala obžaloba proti Malátovi a spol. u kutnohorského soudu. Zkonfiskované číslo se však bohužel ve fondu Zemský soud v Státním ústředním archivu v Praze nenachází.

⁶⁴ Srov. Dělnické listy ze 7. listopadu a 19. prosince 1873, kde v listárně redakce a administrace je upozorňován obč. J. M. v Humpolci, že dostane dopis.

Dělnické listy tehdy byly zcela ovládány myšlenkami socialismu a jejich redaktory byli průkopníci socialismu J. B. Pecka a Ladislav Zápotocký. Víme také, že Dělnické listy se v Humpolci odebíraly a četly na nedělních besedách dělnictva, které o jejich obsahu debatovalo.

Rok 1873 je proto velmi významným datem v dějinách dělnického hnutí nejen samotného Humpolce, nýbrž celé širší oblasti této části Čech, poněvadž v tomto roce zde došlo k prvnímu pokusu dělnictva o založení jeho třídní organizace.

Příloha 1.

Dopis Josefa Maláta továrníku Emerichu Dítětovi z 19. března 1873.

Pane Dítě!

Vy jste tak opovážliv, že chcete, by Vám Vaši dělníci zadarmo otroky dělali, kde máte na to právo, že když Vám nechce dělník zadarmo míchat, tak ho pustíte? Kdo Vám dal tu moc? Je Vám povinen tovaryš míchat? A jiné přípravné práce dělat? Dělejte si to Vy sám s Vaší paní, rozumíte? Vaše panství Vám již přešlo! a ještě víc přejde, nyní musíte do Ameriky otroků si koupit, vy podšívko! Za to Vás veřejně dám do novin, že máte Vaši továrnu místo trestnice a stane-li se to ještě vícekrát, abyste pustil našeho člena skrz to, že Vám nechce zadarmo otročit, zakročíme proti Vám ještě lepší, nevíte-li co jest dělník, tedy Vám to povíme. Budoucně si zjednejte nádeníky aneb takové otroky, které se před každým šišnou třesou, zjednejte si takové prdouchy a voly, jako tam máte a z našeho spolku nic nedostanete. Pište si pro ně do měsíce. Na Vaše přísnosti my sereme! Rozumíte! Vy nám uděláte hovno a my se víc žádného pana mistra nebojíme! Hloupost, to Vám darujeme, vy Slované. Vy jezovito! Zapráhněte se teď s Vaší paní a dělejte si sám, míchejte si a trošku piva si na sebe přisetříte! A platte lepší od tkaní, za ty peníze si tkejte sám, ostatně jste Adolfovi Kocianovi tolik udál, jak by jste hodil ruku do vody. Šterk si rozdělávejte sami, vy nestydatci a k nabíjení si zjednejte trochu „verkfírů“.

S úctou Jos. Alexandr Malát, mistr soukenický a předseda dělnického spolku Školka.

Příloha 2.

Dopis dělnictva soukenickému cechu z 23. března 1873.

Slavný sbore počestného cechu soukenického!

My, níže psaní výborové našeho odborného spolku „Školka“ v městě Humpolci, ve jménu a na žádost veškerého dělnictva zdejšího, uctivě žádáme, jestli sice možno, počestný sbor soukenický, anto jsou v našem městě poměry neblahé, by nám bylo dle možnosti p. p. mistrů přidáno, aby p. tovaryši nebyli „zdarma“ k přidavným pracím povolávání, by z toho následky neblahé nepovstaly, poněvadž jest lid zde velmi neuvědomělý, z čehož každý p. mistr nejlépe naznati musí,

že drahota příliš vystupuje a my pořád za jeden plat pracovati musíme, z čehož pak není divu, že mnozí dělníci proti svým pánům mistrům neslušně se zachovají, n. př. krádeže, dlužní zůstávají a jiné nelicné věci konají, tyto však všechny zlořády pominouti musejí, chce-li každý pán pořádek míti, my však nechcem počestný sbor soukenický k ničemu nutiti, my to dáváme na vlastní uznání p. p. mistrů, když by však našim požadavkům vyhověno, tedy žádáme odpověď, kteroužto s úctou předseda odborného spolku očekávati bude.

V Humpolci dne 23/3 1873

Josef Alexandr Malát, předseda spolku, v. r.

Josef Kroupa, náměstek, v. r.

Jan Nápravník, písař, v. r.

Karel Hruška, I. výbor, v. r.

Ze Státního archivu v Telči